

Marian Paździor

Ochrona środowiska ochroną zabytków?

Ochrona Zabytków 30/3-4 (118-119), 112-117

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

The Polish People's Republic ratified, in 1976, the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, adopted by the General Conference of UNESCO in Paris, November 16, 1972. The first step which initiated UNESCO activities in the that sphere — says the author — was the international campaign started a dozen or so years ago and aimed at saving the rock-cut temples in Abu Simbel in Nubia. That campaign, and the following ones of similar nature, made the foundation for the setting up of a system of international cooperation and assistance striving for protection of the cultural heritage of outstanding and universal value. Proceeding with his deliberations the author quotes the assumptions of the Convention formulated in its preamble and points out to their significance from the viewpoint of interpretation of the provisions of that act.

Now one of the most important tasks in the sphere of national protection of the cultural and natural heritage is the state's task of including the programme for that protection into general planning. The author is aware of the complexity of that task and the difficulties involved in its implementation because of the different assumptions and values employed by the staff of monument protection service and by planners and making premises for the preparation of plans. Moreover, in some cases the planners' failure to take into account all the elements of environment results in the undesirable fact of certain goods of the heritage discussed being an obstacle to implementation of plans.

Another group of the tasks examined by the author are those ensuing from ratification of the Convention by Poland. The most essential there is, in his opinion, that of drawing up an index of the goods of the nation's cultural and natural heritage which should be proposed for being entered into the "list of the world heritage". As regards the heritage of culture, such an index should be drawn up, together with relevant scientific documentation, by the Centre for Documentation of Historical Monuments, Warsaw, in association with scientific institutions, major museums, and the branch offices of the Centre.

MARIAN PAŹDZIÓR

OCHRONA ŚRODOWISKA OCHRONĄ ZABYTKÓW?

W swoim czasie polskie środowisko profesjonalistów z zakresu ochrony zabytków wykazało żywe zainteresowanie projektem ustawy o ochronie powietrza, nowym prawem budowlanym, prawem wodnym¹. W maju 1976 r. opracowany został projekt ustawy o ochronie środowiska. Ten niezwykle ważny i od dawna oczekiwany akt godzien jest również szerszego omówienia.

Przed przystąpieniem do szczegółowej analizy projektu ustawy o ochronie środowiska należy podnieść fakt, że w dokumencie tym nie została wzięta pod uwagę ustawa *O ochronie dóbr kultury i o muzeach*. Do konsultacji nad projektem nie zaproszono przedstawiciela Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki.

¹ Projekt ustawy o ochronie powietrza, „Życie Warszawy” z dnia 15.IV.1966 r. Ustawa *O ochronie powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniem* opublikowana została w „Dzienniku Ustaw” z dnia 21 kwietnia 1966 r., Nr 14, poz. 87; M. Paździór, *Ochrona powietrza ochroną zabytków*, „Ochrona Zabytków”, nr 1,

In consonance with the stress laid by the Convention on the growing role of science, the author takes up the problem of the need for enhancement of the number of high-skilled personnel to work in the respective lines of the service for the protection of the cultural and natural heritage, for improvement and development of the scientific and research potential actively engaged in the protection of the heritage discussed. Reference is also made of the contribution paid by Polish conservators and scientists, especially those versed in Mediterranean archeology, to the work on saving a number of monuments abroad.

The following part of the paper comprises an attempt at an evaluation of the Convention. Its significance is seen by the author to lie in the grounding of a realistic system of cooperation of the international community in protecting the goods of the said heritage which are recognized as those of universal importance. What is meant by him as the reality of that system is, on the one hand, the fact of a subsidiary character having been imparted to international assistance and, on the other, that of providing for the Convention being put into effect due to the indispensable material means of the World Heritage Fund.

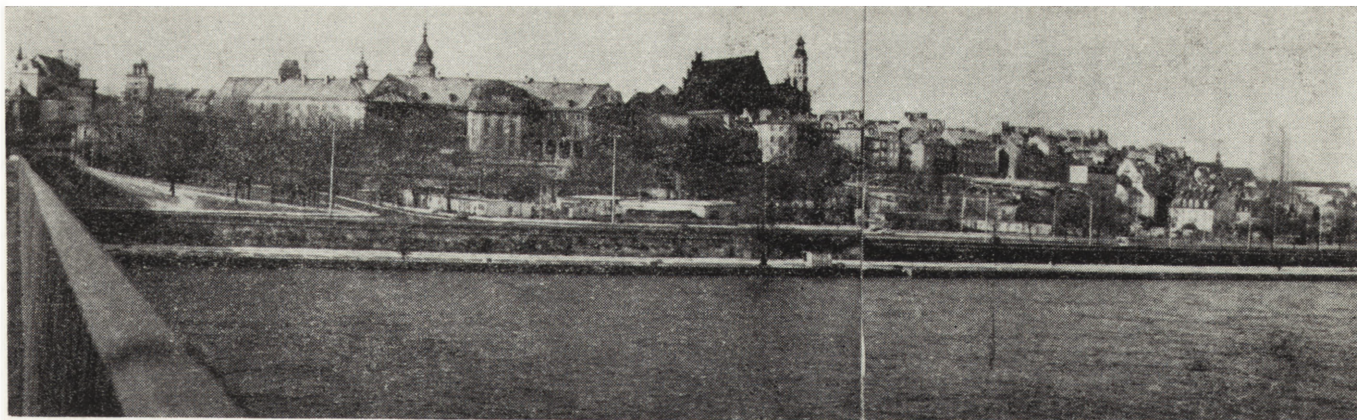
The author is highly appreciative of the fact of the problems of the cultural heritage, and those of the natural one, having been combined in the Convention. This solution is recognized as a correct one on account of common elements appearing in the protection of both of them, to mention but similar tasks involved, and methods employed, in that protection and the legal institutions which serve it.

In view of the ever growing and negative role of the threats of various kinds, the author postulates preparation of a comprehensive inter-ministerial (horizontal) programme for cooperation which would take into consideration not only the problems of the protection of the cultural and natural heritage, but also those of environmental protection in the full sense of the word.

The author concludes his paper in determining the Convention as an act, internationalist in its essence which, like the whole of UNESCO activities, is far from a cosmopolitan approach to the cultural and natural heritage of the respective nations.

Jest to tym bardziej dziwne, że w uzasadnieniu do projektu czytamy: „W realizacji założeń programowych kształtowania i ochrony środowiska w Polsce niezbędne jest współdziałanie wszystkich resortów i władz terenowych oraz dalsze, czynne uczestnictwo społeczne” (pódokr. autora). W *Uwagach dotyczących projektu ustawy o ochronie środowiska* Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków stwierdził, że „projekt ustawy wymaga poważnych zmian i że dla ich dokonania wysoce pożądane byłoby powołanie komitetu redakcyjnego, w skład którego wchodziłoby przedstawiciele zainteresowanych resortów”. W uzasadnieniu podkreślono wzrastającą rangę problemu poruszonego na Konferencji Sztokholmskiej w czerwcu 1976 r., uwzględnione go także w wielu umowach między-

1966; Ustawa — *Prawo budowlane*, z dn. 24.X.1974 r., opublikowana w „Dzienniku Ustaw”, Nr 38, poz. 229; Ustawa — *Prawo wodne*, z dn. 24.X.1974 r., opublikowana w „Dzienniku Ustaw”, Nr 38, poz. 230.

1. Warszawa, widok na panoramę Starego Miasta z Mostu Śląsko-Dąbrowskiego. Nad bryłą Zamku Królewskiego widoczny jest wieżowiec zbudowany przy pl. F. Dzierżyńskiego, stanowiący wtórę w sylwecie Zamku. Projektowana jest kolorowa elewacja wieżowca. Z prawej — wieżowiec INTRACO wprowadzający w panoramę dysonans, pomniejszający skalę wszystkich budowli zabytkowych. Obydwa wieżowce widoczne są z prawego brzegu Wisły na całym ciągu komunikacyjnym

1. Warsaw, The Old Town seen from Śląsko-Dąbrowski Bridge. Over the mass of the Royal Castle there is to be seen the high-rise building constructed at Dzierżyńskiego Square and making an element which intrudes into the skyline of the Castle. The plans provide for a colour elevation of the high-rise building. To the right a similar building of INTRACO, interfering with the panorama of the Old Town and diminishing the scale of all the historical buildings. Both the high-rise buildings are visible from thoroughfare on the right bank of the Vistula

narodowych. Zwrócono uwagę na to, że projekt ustawy o ochronie środowiska winien obejmować w sposób kompleksowy² wszystkie zagadnienia dotyczące środowiska.

Tymczasem w projekcie można zauważyć dążność do zintegrowania jedynie zagadnień ochrony przyrody z problemami ochrony środowiska. A przecież ochronę środowiska naturalnego należy rozpatrywać także w powiązaniu z elementami o wartościach zabytkowych, choćby ze względu na ich trwałą obecność zarówno w środowisku, jak i krajobrazie, którego definicji — notabene — w omawianym projekcie brak. To wzajemne przenikanie się wymienionych zagadnień potwierdzone zostało ratyfikowaną ostatnio przez Radę Państwa Konwencją w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego³.

Przejdźmy obecnie do szczegółowych uwag dotyczących projektu ustawy o ochronie środowiska.

Projekt ustawy składa się z dziewięciu działów, a mianowicie: 1. Przepisy ogólne, 2. Ochrona poszczególnych elementów środowiska, 3. Ochrona przed uciążliwościami szkodliwymi dla środowiska, 4. Wykonywanie ochrony środowiska, 5. Fundusz Ochrony Środowiska, 6. Organy ochrony środowiska, 7. Awaryjne zagrożenie środowiska, 8. Przepisy karne, 9. Przepisy przejściowe i końcowe. Dział 1 dzieli się na następujące rozdziały: 1 — zasady ogólne, 2 — ochrona środowiska w działalności inwestycyjnej, 3 — ochrona środowiska przy budowie i eksploatacji maszyn oraz innych urządzeń technicznych oraz przy wytwarzaniu innych wyrobów przemysłowych, 4 — udział organizacji społecznych w tworzeniu warunków ochrony środowiska.

Dział 2: 1 — ochrona przyrody, 2 — ochrona krajobrazu, 3 — kształtowanie i ochrona lasów oraz zadrzewień, 4 — ochrona wód, 5 — ochrona powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniem, 6 — ochrona zieleni miejskiej,

7 — ochrona parków wiejskich, 8 — ochrona powierzchni i wnętrza ziemi.

Dział 3: 1 — ochrona przed hałasem i wibracjami, 2 — usuwanie i unieszkodliwienie odpadów produkcyjnych, 3 — utrzymanie porządków i czystości, 4 — ochrona przed promieniowaniem.

Dział 4: 1 — odpowiedzialność jednostek organizacyjnych i osób fizycznych za wyrządzone szkody w środowisku, 2 — skutki prawne objęcia ochroną zasobów przyrody lub krajobrazu.

Dział 5: Fundusz Ochrony Środowiska.

Dział 6: 1 — nadzór organów administracji państwowej na ochroną środowiska, 2 — organy doradcze i opiniodawcze.

Dział 7: Awaryjne zagrożenie środowiska.

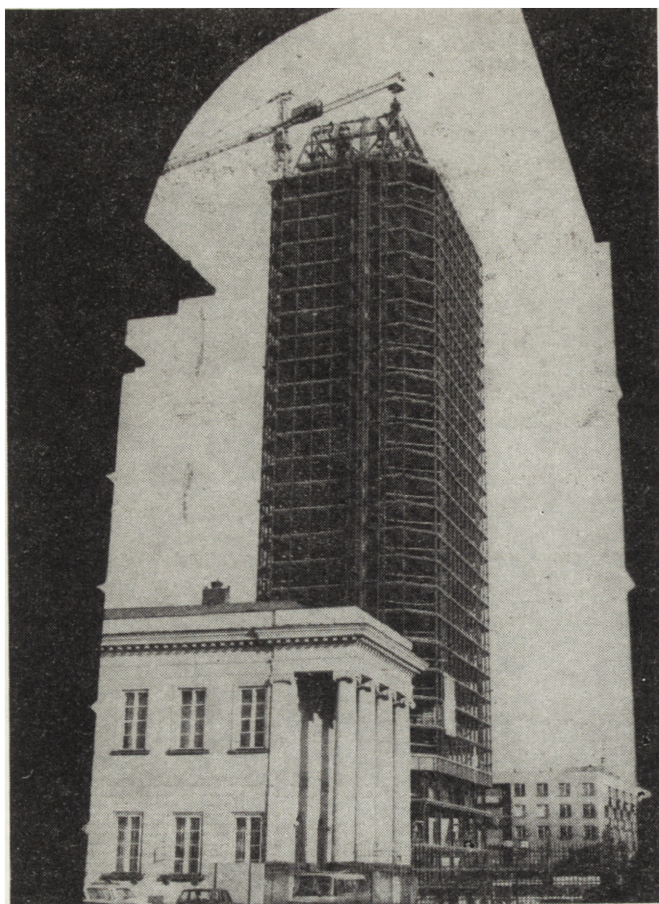
Dział 8: Przepisy karne.

Dział 9: Przepisy przejściowe i końcowe.

W uzasadnieniu do projektu interesujące są dwa stwierdzenia: „Przyjmuje się trwałą zasadę, że za stan utrzymania i naruszenia środowiska odpowiada ten, kto prowadzi w jego obrębie działalność eksploatacyjną” (odpowiednikiem jest art. 25 ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach*) oraz „Problemy związane z wpływem rozwoju urbanizacji kraju na środowisko uznaje się jako jedną z podstawowych dziedzin poprawy warunków środowiskowych na obszarach zamieszkania ludności, włączając w to problemy zabudowy osiedli, dostaw wody, oczyszczania ścieków, ogrzewnictwa, terenów zieleni i wypoczynku, usuwania i przetwarzania odpadów, zabezpieczenia przed hałasem i innymi czynnikami, na oddziaływanie których narażona jest ludność kraju. Działalność w tym zakresie winna przyczynić się także do poprawy stanu zdrowia ludności, lepszego samopoczucia i podniesienia ogólnego ładu i estetyki kraju”. Zważywszy, że obszary zamieszkania ludności — to także zabytkowe

² Uchwała Nr 46 Rady Ministrów z dnia 8 lutego 1974 r. *W sprawie programu doskonalenia prawa na lata 1974—1980*.

³ Ratyfikacja Konwencji z dn. 16.XII.1972 r. *O ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* w dn. 6 maja 1976 r. („Dziennik Ustaw” z dn. 30.IX.1976 r., Nr 32, poz. 190).

2. Warszawa, pl. F. Dzierżyńskiego. Widok spod arkad głównego wejścia dawnego palacu Ministra Skarbu (arch. A. Corazzi, 1825). Przykład absolutnego zdominowania całego zespołu budowli zabytkowych przez wieżowiec, z zagubieniem pierwotnej skali „wielkiego porządku”

2. Warsaw, Dzierżyńskiego Square seen from the arcades of the main entrance of the former Palace of the Minister of the Treasury (designed by Antonio Corazzi, 1825). An example of both, absolute dominance of a high-rise building over the whole historical grouping and loss of the original scale of the „grand order”

zespoły urbanistyczne, należało w projekcie ustawy zagadnienie to uwzględnić.

W samym projekcie, w art. 1, w ust. 1 czytamy: „Ochrona środowiska, stanowiącego dobro ogólnonarodowe, jest obowiązkiem wszystkich organów władzy i administracji państwowej, jednostek gospodarki uspołecznionej, instytucji państwowych, organizacji i instytucji społecznych oraz każdego obywatela”. Dalej w ust. 2: „Szczególną rolę w dziedzinie ochrony środowiska mają do spełnienia terenowe organy administracji państwowej, które są obowiązane tworzyć warunki tej ochrony oraz organizować na jej rzecz społeczne siły i środki”.

Na mocy ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* wojewódzcy konserwatorzy zabytków stoją na straży trwałych elementów zarówno środowiska, jak i krajobrazu, angażując do ich ochrony oraz zachowania środki finansowe oraz społeczną opiekę.

Art. 2, ust. 1: „Środowiskiem w rozumieniu ustawy jest ogół elementów powstałych w sposób naturalny bądź ukształtowanych przez człowieka, które tworzą warunki życia i rozwoju człowieka oraz innych żywych organizmów, zwane dalej »warunkami życia«. Do elementów tych w szczególności należą: 1) woda, 2) powietrze atmosferyczne, 3) ziemia i zasoby jej wnętrza, 4) przyroda

obejmująca florę i faunę oraz naturalne twory nieorganiczne, 5) krajobraz”. Jak już wspomnieliśmy — projekt nie podaje definicji krajobrazu. Tutaj w p-ckie 5 należy dodać: *krajobraz naturalny oraz przekształcony przez człowieka łącznie z trwałymi elementami o wartościach zabytkowych*.

Art. 9: „Sprawy ochrony środowiska powinny być objęte programami nauczania szkół podstawowych, średnich i wyższych, zgodnie z zasadami ustalonymi przez właściwych Ministrów w porozumieniu z Ministrem Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska”. Punkt ten jest bardzo istotny dla zagadnień ochrony zabytków. Winien być wprowadzony do programów nauczania w ramach przedmiotu „ochrona środowiska” jako ważna część dotycząca ochrony dóbr kultury. Do chwili obecnej resort oświaty nie podjął kroków w tym zakresie⁴.

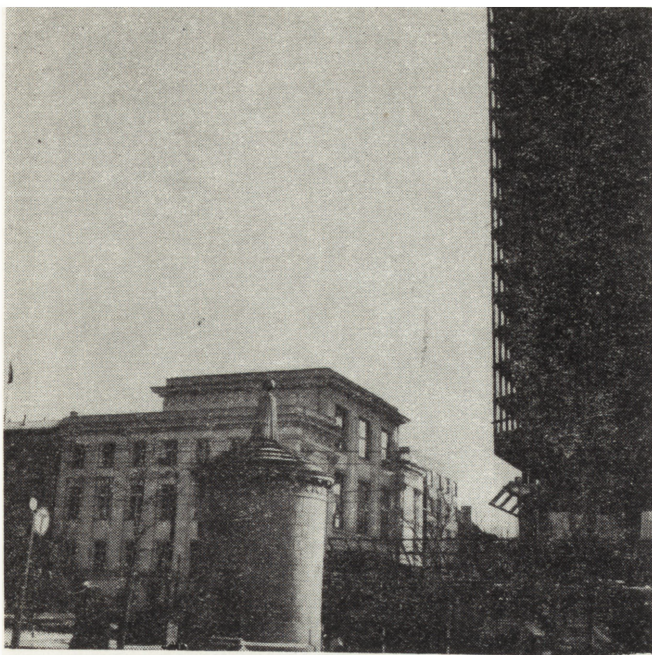
Art. 15, ust. 1: „Terenowy organ administracji państwowej sprawujący zgodnie z prawem budowlanym nadzór nad budownictwem odmówi wydania pozwolenia na budowę obiektu budowlanego lub zespołu obiektów, jeżeli opracowania projektowe wymagane do uzyskania pozwolenia na budowę nie zabezpieczają ochrony środowiska”. W odniesieniu do zabytkowych układów urba-

⁴ Inicjatywę w zakresie ochrony zabytków podjęła m.in. Komisja Międzypowiatrzyszeniowa z udziałem Ośrodka Dokumentacji Zabytków MKiS, w której skład wchodzi: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze — Oddz. w Warszawie, Naczelna Organizacja Techniczna — Sekcja Historii Techniki, z udziałem PTTK Zarządu Gł. Komisji Opieki nad Zabytkami oraz konsultacji z Polskim Towarzystwem Historycznym. Prace komisji idą w kierunku wprowadzenia tej problematyki do programów nauczania w szkolnictwie.

3. Warszawa, widok na pl. F. Dzierżyńskiego od ul. Elektoralfnej — wylot ul. Przechodniej. Na pierwszym planie gmach dawnej Giełdy i Banku Polskiego (arch. A. Corazzi, J. J. Gay, 1828—1830), w głębi potężna sylweta wieżowca

3. Warsaw, Dzierżyńskiego Square seen from Elektoralfna Street. In the foreground the former building of the Stock Exchange and Bank of Poland (Antonio Corazzi and Jan Jakub Gay, 1828—1830). In the background — the massive silhouette of the high-rise building

4. Warszawa, widok na studnię „Gruba Kaśka” (arch. Sz. B. Zug, koniec XVIII w.) przy ul. K. Świerczewskiego od strony Arsenalu, w głębi gmach Żydowskiego Instytutu Historycznego. Przykład absolutnego zatracenia proporcji przez zbudowanie w bezpośredniej bliskości wieżowca

4. Warsaw, view of the old well Gruba Kaśka (Fatty Kate), Świerczewskiego Street, seen from the Royal Arsenal, designed by Szymon Bogumił Zug, late 18th century. In the background — the Jewish Institute of History. An instance of a complete loss of proportions as a result of a high-rise building having been constructed in the immediate neighbourhood

nistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków wojewódzki konserwator zabytków w porozumieniu z wojewódzkimi organami państwowego nadzoru budowlanego władny jest na podstawie art. 20 ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* — odmówić wydania zezwolenia na działalność inwestycyjną w strefach konserwatorskich chronionych. W art. 10, w ust. 1 po słowach „o charakterze turystyczno-wypoczynkowym” należy dodać: *lub o wysokich walorach zabytkowych*.

Art. 19, ust. 2: „... organizacje społeczne i zawodowe ... powinny obejmować opieką środowisko, jego elementy albo określone części tych elementów podejmując się w tym zakresie między innymi funkcji społecznych opiekunów”. W odniesieniu do ochrony zabytków sprawy społecznej opieki reguluje art. 70 ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach*.

W art. 30 pominięto sprawę lokalizacji parkingów. Problem ten przy wzrastającej produkcji samochodów małowitrazowych staje się niezwykle ważny. Odnosi się to zarówno do układów miejskich, jak i zespołów budowli zabytkowych — trwałych elementów krajobrazu chronionego.

W rozdziale 2 (dział 2), mówiącym o ochronie krajobrazu, brak definicji parku wiejskiego⁵, który na ogół jest elementem zabytkowym i jako element krajobrazu winien być tutaj wymieniony. Park wiejski nie może być np.

uwzględniony w rozdziale o ochronie lasów, ponieważ wówczas podlegać będzie zasadom dotyczącym gospodarki leśno-zadrzewieniowej.

W art. 33, w ust. 1 po słowach „obszarów chronionego krajobrazu” należałoby dodać: *uwzględniających potrzeby wynikające z ochrony dóbr kultury* lub przy rozszerzeniu pojęcia krajobrazu dodać: *oraz ochronę parków wiejskich, miejskich, jak również cmentarzy i alei zabytkowych*.

W art. 34, w ust. 2 mówi się: „Uchwała o utworzeniu parku krajobrazowego powinna określać — 1) nazwę parku, obszary wchodzące w jego skład”. Należy dodać: *istniejące układy i budowle zabytkowe*.

Art. 35, ust. 1 winien brzmieć: „Obszary chronionego krajobrazu z *uwzględnieniem parków wiejskich i zabytkowych cmentarzy* wyznacza się w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W planach tych określa się jednocześnie zasady ochrony wymienionych obszarów i zasady ich zagospodarowania z *uwzględnieniem potrzeb wynikających z ochrony dóbr kultury*”. Parki wiejskie oraz cmentarze są elementami krajobrazu i właśnie tutaj winny być wymienione. Jeżeli natomiast umieści się je w rozdziale o ochronie lasów — niechybnie będą zagrożone planową lub okazyjną wycinką, jak to miało miejsce np. w Kalwarii Zebrzydowskiej; ochrona lasów podlega zasadom gospodarki leśno-zadrzewieniowej. Natomiast w ust. 3 należy skreślić słowa: „spośród wymienionych w art. 30”, gdyż artykuł ten odnosi się do parków narodowych, rezerwatów przyrody i pomników przyrody, które na zawsze należą do obszarów krajobrazu chronionego.

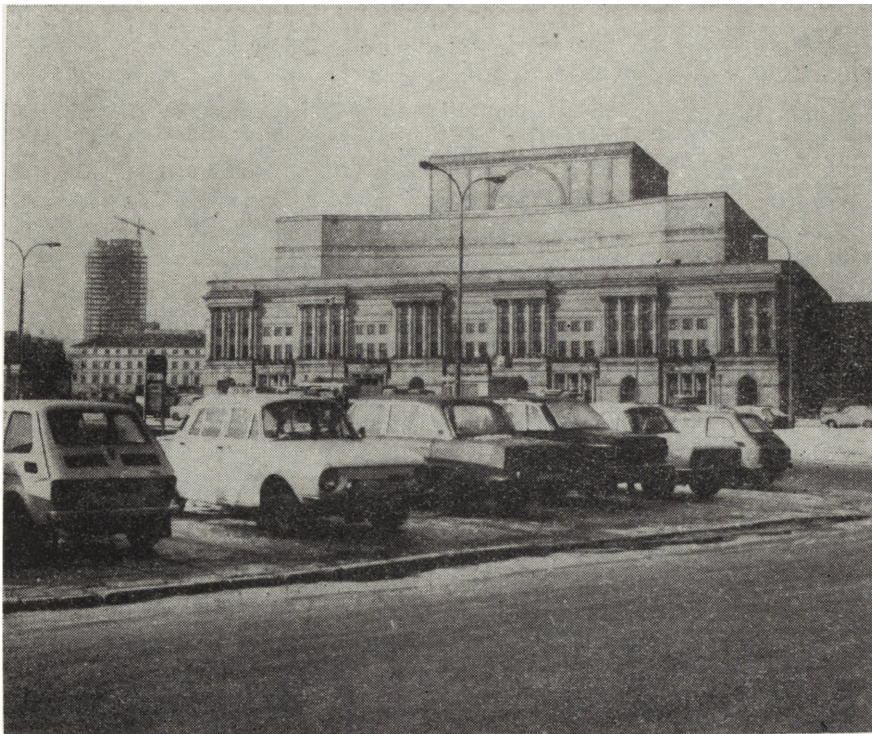
Ustęp 1 art. 41 należy koniecznie przenieść do rozdziału 2 (dział 2), dotyczącego ochrony krajobrazu. Ustęp ten winien brzmieć: „Obszary leśne i zadrzewienia nad brzegami zbiorników wodnych i cieków wodnych bądź tworzące otoczenie zabytkowych obiektów lub zespołów architektonicznych powinny być zagospodarowane w sposób nie naruszający walorów estetycznych krajobrazu *wraz z zachowaniem ich kompozycji przestrzennej*”.

Art. 42, ust. 2 winien brzmieć: „Usunięcie drzew na terenach zadrzewień nie stanowiących państwowego gospodarstwa leśnego *i nie będących pod ochroną konserwatorską*, może nastąpić za zgodą terenowego organu administracji państwowej stopnia podstawowego, przy zachowaniu warunków ustalonych w decyzji wyrażającej zgodę”. Ustęp 5 należy skorygować w następujący sposób: „Przepisy ust. 2 i 3 nie mają zastosowania, jeżeli usunięcie drzew jest związane z zabiegami pielęgnacyjnymi lub hodowlanymi i nie powodują zmiany przeznaczenia terenu *lub jeśli jest to niezbędne ze względów konserwatorskich*”. Należy także podkreślić, że w artykule powyższym nie ma przepisu stanowiącego o ochronie starych alei, które nie wchodzą w skład parków wiejskich, a których poszczególne elementy nie stanowią pomników przyrody. W art. 45, w ust. 2 należy dodać: „W razie podejmowania działalności, o której mowa w ust. 1 (melioracje), na terenach obejmujących środowisko o szczególnych wartościach przyrodniczych *lub wartościach zabytkowych* ...”

Art. 47, ust. 2 winien brzmieć: „Zanieczyszczenie w rozumieniu ustawy jest wprowadzeniem do powietrza atmosferycznego substancji stałych, ciekłych, gazowych, wywierających ujemny wpływ na zdrowie człowieka, klimat, vegetację roślin, hodowlę zwierząt, wartość użytkową gleby i wody, *obszary zabytkowe* lub powodujących inne straty dla gospodarki narodowej”.

Do art. 51, ust. 1 proponuje się dodać: „Przez zieleń miejską należy rozumieć zespoły drzew, krzewów i inne

⁵ J. Bogdanowski, *Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu*. Wyd. Komisja Urbanistyki i Architektury PAN — Oddz. Kraków, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1976.

5. Warszawa, widok na gmach Teatru Wielkiego od strony pl. Zwycięstwa; w głębi sylweta wieżowca
(wszystkie zdjęcia autora, 1977 r.)

5. Warsaw, Grand Theatre (seen from Zwycięstwa Square) with the silhouette of the high-rise building in the background

roślinności, znajdujące się na terenach użytkowanych lub przeznaczonych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta na cele wypoczynkowe, klimatyczne, zdrowotne i estetyczne, jak parki i ogrody, zieleńce i cmentarze, pasy zieleni przyulicznej, zieleń izolacyjna, pracownicze ogrody działkowe, zwane terenami zieleni miejskiej”.

W art. 54, w ust. 2 należy dodać na końcu: ... a w wypadku parków lub cmentarzy zabytkowych w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Jest rzeczą oczywistą, że tzw. „parki wiejskie” są elementem składowym krajobrazu, a dawniej stosowane określenie „parki podworskie” nie zawsze uzasadnione jest ich lokalizacją na obszarze wiejskim. Proponuje się wprowadzenie raczej terminu „parki komponowane”, w odróżnieniu od parków krajobrazowych o charakterze naturalnym. Stąd w art. 63 należy podać definicję „parku wiejskiego” lub „komponowanego”.

W art. 63 wydaje się zbyteczny ust. 1, ponieważ w dużej mierze uchyla go ust. 5. W ust. 2 należy dodać na końcu ... a w wypadku parków zabytkowych w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. W ust. 5 na końcu należy dodać: ... nie będących obiektami zabytkowymi. Całość proponuje się uzupełnić nowym ust. 8 o następującym brzmieniu: *Minister kultury i sztuki określi w drodze rozporządzenia zasady ochrony, zagospodarowania, użytkowania i konserwacji parków zabytkowych lub Zasady ochrony i zagospodarowania parków zabytkowych muszą być zgodne z wymogami ustawy „O ochronie dóbr kultury i o muzeach”.*

W art. 66, w ust. 1 po słowach „ochrony środowiska” należy dodać: ... oraz zasady postępowania przy znaleziskach archeologicznych.

W art. 69 należy dodać nowy ust. 3 w brzmieniu: *W zakresie ochrony obiektów i zespołów zabytkowych obowiązują zasady określone w ustawie „O ochronie dóbr kultury i o muzeach”.*

W art. 71, w ust. 1 brak wzmianki o ochronie zabytkowych budowli lub nawet zwartych zespołów staromiejskich przed szkodliwym działaniem wibracji powodowanych np. przez ciężkie pojazdy komunikacji miejskiej.

W dziale 5 mowa jest o Funduszu Ochrony Środowiska; fundusz ów będą powiększać kary za naruszenie ustawy.

Resort kultury winien przy nowelizacji ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* ustanowić podobny Fundusz Ochrony Dóbr Kultury i wszelkie grzywny za naruszenie ustawy kierować na rewaloryzację zniszczonych lub dewastowanych obiektów zabytkowych.

W art. 93 wymaga wyjaśnienia tryb powoływania wojewódzkich konserwatorów przyrody. Artykuł ten bowiem stanowi, że minister administracji, gospodarki terenowej i ochrony środowiska w porozumieniu z ministrem leśnictwa i przemysłu drzewnego może powołać konserwatorów przyrody, podczas gdy obecnie konserwatorzy przyrody działają we wszystkich województwach i dokłada się wszelkich starań, aby usprawnić współdziałania wojewódzkich konserwatorów zabytków z konserwatorami przyrody. Może należałoby rozszerzyć zakres działania konserwatorów przyrody na krajobraz, pod warunkiem, że przyjęta zostanie szerszej pojęta definicja krajobrazu.

Co do postanowień karnych ustawy wydaje się, że grzywna 5000 zł przewidziana w artykułach 99 i 100 jest bardzo zaniżona w stosunku do szkodliwości czynu.

Tak więc projekt ustawy o ochronie środowiska wymaga wielu uzupełnień, bo przecież zabytki są trwałymi i ważnymi elementami tego środowiska⁶.

mgr Marian Paździor
Ministerstwo Kultury i Sztuki
Warszawa

⁶ Artykuł został napisany w 1976 r.

The author deals with the draft law on environmental protection, the problem being approached from the viewpoint of the Law on Protection of Cultural Goods and on Museums, promulgated in 1962. The article begins with the statement that no specialist in the protection of historical monuments was invited to give consultation on the said draft. Neither was the Law of 1962 duly taken into consideration. The contents of the new bill discussed in greater detail, the author determines his position on various questions tackled therein and points out to the items which should refer to the historical monuments making the elements of landscape. This applies i.a. to the definitions of natural environment and

protected landscape areas. The author points out as well to the lack in the draft law of qualifications pertaining to be the parks and cemeteries in the countryside which are protected as historical objects and whose management should meet the requirements of the Law on the Protection of Cultural Goods. What is extremely essential is proper determination by the draft of the principles of cooperation between the Head of the Voivodship Office for the Protection of Natural Environment and the Voivodship Conservator of Historical Monuments. The author concludes his deliberations in the statement that the draft law discussed is not ripe as yet for being passed and put into effect.

RYSZARD BRYKOWSKI

Z DZIEJÓW OCHRONY DREWNIANEJ ARCHITEKTURY KOŚCIELNEJ W POLSCE

(KARTY Z DZIAŁALNOŚCI TOnZP W LATACH 1907—1914)*

Siedemdziesiąt lat temu, dnia 28 czerwca 1906 r., po burzliwym roku 1905 i ogłoszeniu tzw. carskiego manifestu tolerancyjnego, zawiązało się w Warszawie Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości (TOnZP), które zasięgiem swej działalności objęło stopniowo cały zabór rosyjski wraz z ziemiami litewskimi i ukraińskimi. Po pokonaniu pierwszych trudności organizacyjnych¹ Towarzystwo rozpoczęło praktycznie swą pracę w 1907 r. i od początku poświęciło wiele uwagi zagadnieniom ochrony architektury drewnianej, zwłaszcza sakralnej. Świadectwem tego są zarówno zachowane częściowo akta z pierwszych lat działalności TOnZP i bogate archiwum negatywów², jak również wielka wystawa fotograficzna architektury polskiej, zorganizowana przez Towarzystwo w 1915 r. (w swej siedzibie w Kamienicy Barczków na Starym Mieście), która poświęcona była przede wszystkim zabytkom niszczącym na skutek działań wojennych, w tym w znacznej mierze zabytkom drewnianej architektury małomiasteczkowej i budownictwa wiejskiego³.

Pierwsze lata działalności TOnZP przypadają na niezwykle interesujący i twórczy okres w dziejach naszego konserwatorstwa (1890—1918). Szczegółową charakterystykę tego okresu przeprowadził ostatnio Jerzy Frycz⁴, nie ma więc potrzeby ponownego przedstawiania ówczesnych poglądów. Wydaje się natomiast interesujące przeanalizowanie stosunku Towarzystwa i jego poszczególnych członków do zabytków drewnianej architektury sakralnej, w tym czasie wciąż jeszcze nagminnie zastępowanej obiektami murowanymi⁵, oraz zastanowienie się, jakie znaczenie i praktyczne możliwości miała ta społeczna, a wówczas zarazem narodowo-urzędowa służba konserwatorska. Zanim jednak będzie można dokładnie przeanalizować cały materiał archiwalny TOnZP dotyczący drewnianej architektury sakralnej (około 50 teczek akt), wydaje się, że wstępną ocenę działalności Towarzystwa w omawianym okresie można uzyskać analizując — zachowane fragmentarycznie — materiały dotyczące czterech obiektów: kościołów drewnianych

* Niniejszy artykuł jest fragmentem obszerniejszej całości opracowywanej przez autora pod tym właśnie tytułem.

¹ W czerwcu 1906 r. została zatwierdzona ustawa Towarzystwa, a pierwsze oficjalne zebranie organizacyjne odbyło się 27 października w tymże roku (por. W. Tatarowiec, *O założeniu Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Ochrona Zabytków”, nr 3—4, 1958, s. 154—157).

² Materiały te są przechowywane obecnie w zbiorach Instytutu Sztuki PAN w Warszawie.

³ Zgromadzony na wystawie materiał, wzbogacony następnie zdjęciami pochodzącymi z archiwów towarzystw fotograficznych i turystycznych oraz ze zbiorów prywatnych, opublikowany został w 1916 r., zob. wstęp do: *Materiały do architektury polskiej*. Tom I. *Wieś i miasteczko*, Warszawa 1916; tam też wzmianka o Wystawie Architektury Polskiej z roku 1915, mylnie łączonej niekiedy z rokiem 1914 (np.: St. Sawicka, *Wystawy Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości*, „Ochrona Zabytków”, nr 3—4, 1958, s. 173).

⁴ J. Frycz, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795—1918*, Warszawa 1975.

⁵ Brak dotychczas choćby szacunkowych obliczeń — ile zabytkowych drewnianych kościołów uległo zniszczeniu w ciągu drugiej połowy ubiegłego i pierwszych lat bieżącego stulecia (do 1914 r.), gdy w wyniku ówczesnej prosperity i mody na nowoczesność cały kraj pokrywała gęsta sieć coraz wspanialszych i bogatszych neostylowych, eklektycznych czy pseudostylowych murowanych świątyń. Przykładowo na obszarze przedzoborowego powiatu radomskiego z 35 drewnianych kościołów znajdujących się tam w 1818 r. zniszczeniu uległo 27, w tym 17 z powodu wymiany na murowane. Ale już na obecnym obszarze diecezji przemyskiej od 1850 r. na 138 kościołów drewnianych przestało istnieć 89 obiektów (por. R. Brykowski, *Drewniana architektura kościelna regionu radomskiego*, [w:] *Zabytkowe budownictwo drewniane regionu radomskiego. Materiały z konferencji*, Warszawa 1972; Tenże, *Drewniana architektura kościelna diecezji przemyskiej*, „Nasza Przeszłość”, XLVI, 1976, s. 53—100).